

شرح قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح

محمد رضا یزدانیان (مدیرکل اداره حقوقی سازمان قضایی نیروهای مسلح)

(قسمت ششم)

ماده (۲۹): «هرگاه تخلف و سرپیچی از تکالیف نظامی سبب تسلط دشمن بر اراضی یا مواضع یا افراد خودی شود، مرتکب به مجازات محارب محکوم می‌گردد.»

شرح ماده:

۱- **تخلف:** در لغت به معنای خلاف کردن، خلاف گفته یا پیمان خودعمل کردن و سرپیچی به معنای نافرمانی کردن آمده است.^(۱)

در ماده (۱۱۰) آیین‌نامه انضباطی نیروهای مسلح در تعریف تخلف آمده است: «انجام هر عمل یا ترک فعلی که برخلاف مقررات و دستورات و نظم و ترتیب و شئوون جامعه نیروهای مسلح باشد، "تخلف" نامیده می‌شود.» البته بدون تردید منظور از تخلف مذکور در ماده (۲۹) تخلف انضباطی نیست، بلکه منظور تخلف از وظایف و مسئولیت‌های نظامی است که مرتکب به لحاظ اینکه سبب تسلط و استیلای دشمن بر اراضی یا مواضع یا افراد خودی می‌شود مستوجب تعقیب کیفری و تحمل اشد مجازات، یعنی کیفر محارب می‌باشد.

۲- **تکالیف:** جمع تکلیف و در لغت به معنای کارهای سخت و دشوار را بر عهده کسی گذاشتن و یا وظیفه و امری که به عهده شخصی گذاشته می‌شود و باید انجام دهد، آمده است.^(۲) همچنین تکلیف در اصطلاح حقوقی به معنای اوامر و نواهی قانونی یا الزامات قانونی آمده است.^(۳) هر نظامی مکلف است کلیه وظایف، مسئولیت‌ها، مأموریت‌ها و امور محوله را که طبق مقررات به عنوان تکالیف نظامی بر عهده وی قرار داده شده به نحو مطلوب انجام دهد تا اهداف نظامی یگان محقق شود. در ماده (۱۲) آیین‌نامه انضباطی نیروهای مسلح تصریح شده که اختیارات فرماندهان، رؤسا و مدیران ناشی از مسئولیت و وظایف محوله به آنان می‌باشد که قوانین مربوط و آیین‌نامه‌ها و دستورالعمل‌ها حدود آن را تعیین می‌نمایند.

۳- **مرتکب جرم:** افراد مذکور در ماده (۱) همین قانون، یعنی «کارکنان ستاد کل نیروهای مسلح، ارتش، سپاه، وزارت دفاع و سازمان‌های وابسته به آنها، کارکنان ناجا، کارکنان وظیفه و محصلان نیروهای مسلح و کسانی که به‌طور موقت در خدمت نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران هستند و وفق قوانین استخدامی نیروهای مسلح در مدت مزبور از اعضای نیروهای مسلح محسوب می‌شوند.» می‌باشند.

۴- **عنصر مادی جرم:** تخلف و سرپیچی از تکالیف نظامی، رکن مادی بزه را تشکیل می‌دهد.

۵- بزه موضوع ماده (۲۹) از جرایم مقید به حصول نتیجه می‌باشد؛ یعنی تخلف و سرپیچی مرتکب از انجام تکالیف نظامی باید سبب تسلط و استیلای دشمن بر اراضی یا مواضع یا افراد خودی شود، پس در صورتی که چنین نتیجه‌ای حاصل نشود مرتکب وفق مقررات این ماده مجازات نخواهد شد.

۶- **موضع (Position)**: در تعریف موضع آمده است: «محل یا منطقه‌ای که یگان نظامی اشغال نموده است یا محل یک جنگ افزار، یگان یا نفر که از آنجا به هدف معینی تیراندازی می‌نماید. برای جنگ افزارهای پشتیبانی‌کننده در رزم مواضع تیراندازی عبارت اند از: موضع اصلی، موضع فرعی و موضع تکمیلی»^(۴) از انواع موضع ها می‌توان به موضع آتش، موضع آماده، موضع پدافندی، موضع پوشیده، موضع تأخیری، موضع تعجیلی، موضع سازمان یافته، موضع رزم، موضع هجوم و غیره اشاره نمود.

۷_ برابر مقررات ماده (۲۵) همین قانون، منظور از دشمن عبارت است از: اشرار، گروهها و دولت‌هایی که با نظام جمهوری اسلامی ایران در حال جنگ بوده یا قصد براندازی آن را دارند و یا اقدامات آنان بر ضد امنیت ملی است.

۸_ در صورت اجتماع شرایط و عناصر بزه موضوع ماده (۲۹) مرتکب به مجازات محارب محکوم می‌گردد. مجازات محارب در ماده (۱۹۰) قانون مجازات اسلامی ذکر شده است. وفق مقررات ماده مزبور، حد محاربه و افساد فی الارض یکی از چهار چیز است: ۱_ قتل، ۲_ آویختن به دار، ۳_ اول قطع دست راست و سپس پای چپ، ۴_ نفی بلد.

در ماده (۱۹۱) قانون موصوف آمده است، انتخاب هریک از این امور چهارگانه به اختیار قاضی است. ماده (۳۰): «هر فرمانده یا مسئول نظامی بدون استفاده از تمام وسایل دفاعیه که در اختیار او بوده از انجام اقداماتی که وظیفه نظامی او ایجاب می‌کرده خودداری نماید و آنچه را که حفاظت یا دفاع از آن به او سپرده شده از قبیل تأسیسات، استحکامات، سربازخانه، کارخانجات، انبار و مخازن اسلحه و مهمات یا آذوقه یا سوخت یا ملزومات نظامی، هواپیما، کشتی، شهر، آبادی و اراضی به نحوی از انحا به دشمن تسلیم نماید به مجازات محارب محکوم می‌شود.»

شرح ماده:

۱_ تعریف واژه‌های مذکور در ماده:

الف) وسایل دفاعیه: منظور تجهیزات، جنگ‌افزار، مهمات، سازوبرگ و وسایل نظامی است که به فرد تحویل می‌شود تا در دفاع از آنچه به وی سپرده شده از قبیل تأسیسات، استحکامات، سربازخانه و غیره به کار برد.

ب) حفاظت: عبارت از کلیه اقداماتی که به منظور حفظ و نگهداری تأسیسات، اسناد و مدارک، اخبار و اطلاعات، پرسنل، مخابرات و سایر موضوعات حیاتی کشور علیه خطرات ناشی از جاسوسی،

براندازی، خرابکاری، سرقت و ... به عمل آمده و از دسترسی افراد غیرمجاز به موارد فوق جلوگیری و ممانعت نماید.^(۵)

ج (دفاع (defense): اقداماتی است که در طی آن با استفاده از کلیه وسایل و امکانات موجود از پیشروی و هجوم دشمن جلوگیری به عمل آمده و یا نیروی تک ور او منهدم می‌گردد.^(۶)

د) تأسیسات: منظور هرگونه بنا یا عمارت یا ساختمانی است که به منظور پشتیبانی از یگانهای نظامی و با کاربری‌های مختلف از قبیل اسکان، آموزشی، بهداری، ترابری، ارتباطی و سایر پشتیبانی‌های لجستیک، خدمات رزمی، آمادی و اداری ایجاد شده باشد مانند تأسیسات سوخت، آب و برق و گاز، مخابرات، بیمارستان، قرارگاه و غیره.

ه) استحکامات (Fortification): به کلیه اقدامات و اعمالی که نفر، وسایل و تجهیزات را از عملیات خصمانه دشمن محفوظ نگه می‌دارد (به جز قدرت آتش) استحکامات می‌گویند. استحکامات به دو صورت تعجیلی و دایمی تهیه می‌شود.^(۷)

و) سربازخانه (barracks): محل اسکان یا اقامت، استقرار و خدمت کارکنان نظامی اعم از پایور و وظیفه سازمان‌های نظامی را سربازخانه گویند. پادگان یا ساخلو مفهومی عام‌تر و کلی‌تر از سربازخانه دارد. یک پادگان ممکن است به صورت پایگاه هوایی، سربازخانه، بیمارستان نظامی و یا اردوگاه نظامی می‌باشد.

۲_ مرتکب جرم: فرمانده یا مسئول نظامی است.

الف) فرمانده: فرد نظامی است که به لحاظ شغل یا درجه یا مقام و مسئولیتی که به او واگذار شده است مسئولیت هدایت و فرماندهی یک یگان یا واحد یا قسمت را دارد. فرمانده تنها مقامی است که در قبال اعمال و اقداماتی که یگان یا واحد وی انجام می‌دهد پاسخگوست و مسئولیت دارد.

ماده (۴) آیین‌نامه انضباطی ن.م، اشعار داشته: «فرماندهی اختیاری است که یک فرد در خدمت، به سبب شغل یا درجه و مسئولیتی که دارد، در راستای انجام مأموریت‌های محوله به‌کار می‌برد.»

ب) مسئول نظامی: به نظر می‌رسد تعریف خاصی از واژه "مسئول نظامی" در مقررات نیروهای مسلح ارائه نشده باشد؛ لکن واژه‌های "رؤسا" و "مدیران" در مقررات ن.م، در کنار واژه "فرماندهان" آمده است.

به عقیده نگارنده، مراد مقنن در این مورد صرفاً معنا و مفهوم کلی "مسئول نظامی" یعنی کسی که در مقابل وظیفه‌ای که به او محول می‌شود باید پاسخگو باشد، نیست؛ زیرا کلیه نظامیان و یا کارکنان دولت در مقابل تکالیف و وظایفی که به آنان واگذار می‌شود مسئول و پاسخگو هستند.

در صورتی که منظور مقنن این بود به جای عبارت "هرفرمانده یا مسئول نظامی" از عبارت "هرنظامی" استفاده می‌کرد.

لذا به نظر می‌رسد با عنایت به اینکه عبارت "مسئول نظامی" در کنار واژه "فرمانده" آمده است منظور از مسئول نظامی "رؤسا" یا "مدیران" یا سایر افرادی هستند که در ردیف فرماندهی بوده ولی عنوان خاص "فرمانده" ندارند؛ لیکن از نظر مقررات و شرح وظایف سازمانی نیروهای مسلح می‌توانند "حفاظت یا دفاع" آنچه را که در ماده ذکر شده مانند تأسیسات، سربازخانه، کارخانجات، هواپیما، کشتی، شهر و... را عهده‌دار گردند. در مواد (۳۱)، (۳۴)، (۳۵)، (۳۹) و (۴۹) همین قانون نیز با توجه به مفاد مواد، مزبور مرتکب جرم فرمانده یا مسئول نظامی ذکر شده است.

۳_ عنصر ماده جرم:

عنصر مادی جرم از دو جزء تشکیل شده است: الف) خودداری از انجام اقداماتی که وظیفه نظامی او ایجاب می‌کرده است. ب) آنچه را که حفاظت یا دفاع از آن به او سپرده شده از قبیل تأسیسات، استحکامات، سربازخانه، کارخانجات، و... بردشمن تسلیم نماید.

در صورتی مرتکب برابر مقررات این ماده قابل مجازات است که هر دو قسمت عنصر مادی جرم، یعنی "خودداری از انجام اقداماتی که وظیفه نظامی او ایجاب می‌کرده و تسلیم آنچه که حفاظت یا دفاع از آن به وی محول شده به دشمن"، به صورت اجتماع وجود داشته باشد و الا اگر فرد از انجام اقداماتی که وظیفه نظامی او ایجاب می‌کرده خودداری نماید، لیکن به عللی عمل وی منجر به تسلیم آنچه را که حفاظت یا دفاع از آن به او سپرده شده به دشمن نشود مشمول مقررات این ماده نخواهد شد.

۴_ منظور از عبارت "انجام اقداماتی که وظیفه نظامی او ایجاب می‌کرده است" همان وظیفه و تکالیف و مسئولیت‌های نظامی است که برابر مقررات و شرح وظایف سازمانی برای فرماندهان با توجه به شغل یا درجه یا مقام یا مسئولیتی که دارند، تعیین می‌شود.

۵_ هر فرمانده موظف است با به‌کارگیری کلیه توانایی‌های رزمی یگان خود، رزم را تا حصول پیروزی انجام دهد مگر اینکه با به‌کارگیری کلیه عوامل، ادامه رزم امکان‌پذیر نباشد. همچنین هر فرمانده اقدامات لازم را به عمل می‌آورد تا هیچ مدرک یا وسیله قابل استفاده به‌دست دشمن نیافتد.^(۸)

ماده (۳۱): هر فرمانده یا مسئول نظامی که با دشمن قرارداد تسلیم منعقد نماید در صورتی که تصمیم متخذه موجب خلع سلاح نیروهای تحت فرماندهی یا اسارت آنها یا تسلیم آنچه دفاع و حفاظتش به عهده او است، بشود به مجازات محارب و در غیر این صورت به حبس از سه تا پانزده سال محکوم می‌گردد.

شرح ماده:

۱_ مرتکب جرم: هر فرمانده یا مسئول نظامی است که شرح آن در ماده قبل از نظر گذشت.

۲_ عنصر مادی بزه: رکن مادی جرم، انعقاد قرارداد تسلیم با دشمن است. منظور از انعقاد قرارداد تسلیم با دشمن اتخاذ هرگونه تصمیم یا توافق یا عهد و پیمان با دشمن با موضوع تسلیم می‌باشد.

۳_ منظور از خلع سلاح این است که تمام یا قسمتی از تجهیزات و تسلیحات اعم از سلاح و مهمات نیروهای خودی توسط دشمن ضبط یا اخذ شود.

۴_ برابر مقررات ماده(۴) قرارداد شماره ۳ ژنو، اعضای نیروهای مسلح یکی از متخاصمین که به دست دشمن افتند اسیر جنگی بدان گونه که مفهوم این قرارداد است محسوب می شوند.

۵_ بزه موضوع ماده(۳۱) از جرایم مطلق بوده و مقید به حصول نتیجه نمی باشد؛ یعنی به محض انعقاد قرارداد تسلیم با دشمن، بزه تحقق پیدا می کند، لیکن در صورتی که قرارداد تسلیم فرمانده یا مسئول نظامی با دشمن موجب خلع سلاح نیروهای تحت فرماندهی یا اسارت آنها یا تسلیم آنچه دفاع و حفاظت از آن به عهده او گذاشته شده، بشود به مجازات محارب و در صورتی که هیچ یک از نتایج مزبور را نداشته باشد، مرتکب به حبس از سه تا پانزده سال محکوم می گردد.

۶_ واژه های "دفاع"، "حفاظت" و "دشمن" در مواد قبل توضیح داده شد.

۷_ در بند "ح" ماده(۶۸) آیین نامه انضباطی نیروهای مسلح آمده است: «هر فردی از نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران در رزم و فعالیت های پشتیبانی آن با توکل به خدا سعی می نماید که تمام قدرت و امکانات خود را به کار برد تا اسیر دشمن نشود.»

همچنین به موجب مقررات ماده(۶۹) آیین نامه موصوف، هیچ یک از پرسنل نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران نباید خود را تسلیم دشمن نماید.

ماده (۳۲) : هر نظامی که در مقابل دشمن، از به کار بردن سلاح یا مهمات یا سایر امکانات نظامی برای مبارزه خودداری نماید یا آشکارا مرتکب اعمالی گردد که موجب تزلزل روحیه افراد دیگر شود یا عمداً از کوشش برای روبه رو شدن، جنگیدن، اسیر نمودن یا منهدم ساختن نیروها، کشتیها، هواپیماها یا هرگونه وسایل دیگر دشمن که به عهده او بوده یا وظیفه نظامی او ایجاب می کرده خودداری نماید، چنانچه موجب شکست جبهه اسلام گردد به مجازات محارب والاّ به حبس از سه تا پانزده سال محکوم می گردد.

شرح ماده: با ذکر این مطلب که ماده (۳۲) در قانون مجازات جرایم ن.م، سال ۷۱ و قانون دادرسی و کیفر ارتش سابقه تقنینی نداشته است و مقررات ماده جدید می باشد، به تحلیل حقوقی ماده می پردازیم:

الف) مرتکب جرم: هر نظامی است که شرح آن ذکر شد.

ب) عنصر ماده جرم:

عنصر مادی بزه از سه جزء تشکیل می گردد:

۱) خودداری از به کار بردن سلاح یا مهمات یا سایر امکانات نظامی در مقابل دشمن که به صورت ترک فعل محقق می شود.

۱- ۱: سلاح اعم است از سلاح گرم یا سرد. انواع اسلحه سرد جنگی عبارت است از: ۱_ انواع سرنیزه‌های قابل نصب به تفنگ، ۲_ انواع کاردهای سنگری متداول در نیروهای مسلح^(۹)، ۳_ سایر اسلحه سرد که برابر مقررات نیروهای مسلح به عنوان سلاح سرد معرفی شده باشد.

۱_ ۲: مهمات (ammunition): مهمات واژه‌ای است کلی و شامل انواع فشنگ‌ها، گلوله‌ها، نارنجک‌ها، آتش‌افروزها و مین‌ها همراه با انواع گلوله‌های توپخانه و خمپاره و چاشنی‌ها، خرج‌های پرتاب و ماسوره‌های موردنیاز آنها و انواع منفجرکننده‌ها می‌گردد.^(۱۰)

از انواع مهمات می‌توان به مهمات توپخانه، مهمات ثابت، مهمات جنگی، مهمات شیمیایی، مهمات ویژه و ... اشاره نمود.

۱_ ۳: منظور از امکانات نظامی همان تجهیزات، لوازم، اشیا و وسایل نظامی است که در جنگ و نبرد با دشمن مورد استفاده قرار می‌گیرد و کاربرد نظامی و عملیاتی دارد.

۱_ ۴: قید "برای مبارزه" هرچند که به عنوان قید تأکیدی آمده است اما ذکر آن در ماده ضروری به نظر نمی‌رسد؛ زیرا در زمان جنگ و عملیات فرض دیگری غیر از مبارزه و نبرد با دشمن متصور نیست. پس عبارت "در مقابل دشمن" و "از به کاربردن سلاح یا مهمات یا ... خودداری نماید" وافی به مقصود می‌باشند.

۲- آشکارا مرتکب اعمالی گردد که موجب تزلزل روحیه افراد دیگر شود.

هرچند که عبارت مفهوم و معنای کلی و دایره شمول وسیعی دارد و از این لحاظ قابل نقد است به خصوص اینکه مصداق یا مصادیقی از اعمال موردنظر مقنن در ماده بیان نشده است، اما به نظر می‌رسد منظور قانونگذار هرگونه اعمال و رفتاری است که فرد در حضور دیگران و به صورت آشکار و نمایان مرتکب گردد و عمل و رفتار وی موجب تزلزل و تضعیف روحیه افراد هم‌رزم خود شود. تشخیص و تطبیق عمل ارتكابی با قانون به عهده قاضی می‌باشد.

در ماده (۶۹) آیین‌نامه انضباطی ن.م، در فصل وظایف فرمانده و پرسنل در رزم تصریح شده هیچ‌یک از پرسنل نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران نباید موجب تضعیف روحیه دیگران شوند.

۳_ عمداً از کوشش برای روبه‌روشدن و جنگیدن، اسیر نمودن یا منهدم ساختن نیروها، کشتی‌ها، هواپیماها، یا هرگونه وسایل دیگر دشمن که به عهده او بوده یا وظیفه نظامی او ایجاب می‌کرده خودداری نماید.

۳_ ۱: عبارت بدون واژه "کوشش" نیز معنای کامل خود را دارد؛ زیرا افعالی از قبیل روبه‌روشدن یا جنگیدن نیاز به عمل مقدماتی دیگری تحت عنوان "کوشش یا سعی و تلاش" ندارند و بدون مقدمه موصوف نیز قابل تحقق می‌باشند.

۳_ ۲: قرارگرفتن عبارات "اسیرنمودن" و "منهدم ساختن ... " در کنار واژه جنگیدن از باب تأکید و یا ذکر مصادیقی از عملیات جنگی بوده است؛ زیرا اسیرنمودن یا منهدم ساختن دشمن یا امکانات وی

از لوازم و اجزا و نتایج تفکیک‌ناپذیر جنگ و نبرد با دشمن می‌باشد. به عبارت دیگر، جنگ به معنای زدوخورده، جدال، نزاع، مبارزه، کشتن و منهدم نمودن و اسیرکردن دشمن است.

۳_۳: منظور از اسیرنمودن، دستگیری افراد از نیروی دشمن هنگام درگیری و جدال و کارزار است.

۳_۴: انهدام در کاربرد تاکتیکی عبارت از درگیرنمودن نیروی دشمن با آتش و مانور و شکست قطعی او به طوری که پس از آن قادر به اجرای عملیات نظامی مؤثر نباشد.^(۱۱)

۴_ عبارت "چنانچه موجب شکست جبهه اسلام گردد به مجازات محارب والا به حبس از سه تا پانزده سال محکوم می‌گردد." شامل هر سه قسمت عنصر مادی بزه می‌شود و منحصر به عبارت اخیر ماده یا جزء سوم رکن مادی جرم نیست و به همه عبارات ما قبل خود برمی‌گردد. پس هر نظامی که در مقابل دشمن، از به‌کاربردن سلاح یا مهمات یا ... خودداری نماید یا آشکارا مرتکب اعمالی گردد که موجب تزلزل روحیه افراد دیگر شود یا عمداً از کوشش برای روبه‌رو شدن، جنگیدن و ... خودداری نماید، در صورتی که عمل وی موجب شکست جبهه اسلام گردد به مجازات محارب و در غیراین صورت به حبس از سه تا پانزده سال محکوم می‌گردد.

۵_ جرم موضوع ماده (۳۲) از جرایم مطلق بوده و منوط به حصول نتیجه نیست، لیکن اگر نتیجه که همان شکست جبهه اسلام است حاصل گردد مرتکب به کیفر محارب محکوم می‌گردد. به عبارت دیگر، در صورت حصول نتیجه، کیفر مرتکب تشدید می‌شود.

۶_ منظور از شکست جبهه اسلام کل جبهه که رزمندگان در آن با دشمن درگیری دارند نیست، بلکه با توجه به تعریف مذکور در تبصره ماده (۶۴) همین قانون، منطقه‌ای است که یگان مربوط درگیری مستقیم و سریع رزمی با دشمن داشته یا مأموریت آن را دریافت کرده باشد.

۷_ هرفردی از نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران در رزم و فعالیت‌های پشتیبانی آن با توکل به خدا سعی می‌نماید دشمن را نابود نماید و در حمله برای رسیدن به هدف و دفاع برای حفظ محل یا پاسگاهی که به او واگذار گردیده با تمام امکانات در دسترس و تا پای ایثار جان، تلاش بنماید.^(۱۲)

ماده ۳۳: نظامیان زیر که تعداد آنان حداقل سه نفر باشد شورش‌کننده محسوب و به ترتیب ذیل محکوم می‌شوند:

الف_ نظامیان مسلحی که با تبانی یا به صورت دسته‌جمعی از اطاعت فرماندهان یا رؤسای خود سرپیچی کنند، چنانچه مصداق محارب نباشند هر یک به حبس از سه تا پانزده سال.

ب_ نظامیانی که در ارتباط با خدمت به صورت دسته‌جمعی و با سلاح گرم یا سرد به جان یا مال یا ناموس مردم یا اموال عمومی تعدی یا تجاوز نمایند، چنانچه محارب محسوب نشوند به حبس از سه تا پانزده سال.

ج_ نظامیان مسلحی که به منظور دستیابی به اهداف شخصی، صنفی و گروهی و یا به منظور بهره‌مندی از مزایا و امتیازات یا علیه تصمیمات قانونی مسئولان و نظایر آن در یگان‌های نظامی یا در هر محل دیگر اجتماع، تحصن یا اعتصاب نموده و یا به هر نحوی موجب اخلال در نظم شوند به حبس از سه تا پانزده سال.

د_ چنانچه مرتکبان جرایم فوق غیرمسلح باشند به حبس از شش ماه تا سه سال. تبصره: هرگاه یک نفر از مرتکبان جرایم فوق در یک اقدام گروهی مسلح باشد کلیه افراد حسب مورد به مجازات بندهای "الف"، "ب" و "ج" این ماده محکوم خواهند شد.

شرح ماده:

الف) موضوع جرم "شورش" است. شورش در لغت به معنای آشفتگی، فتنه و غوغا و شوریده به معنای آشفته، منقلب و پریشان حال آمده است.^(۱۳)

شورش در اصطلاح نظامی به معنای نافرمانی و سرپیچی از دستورات و اوامر فرماندهی و یا خارج شدن از اطاعت سلسله مراتب فرماندهی می‌باشد.

ب) مرتکب جرم: مرتکب جرم نظامیان هستند و منظور از نظامیان «کارکنان ستاد کل نیروهای مسلح، ارتش، سپاه، وزارت دفاع و سازمان‌های وابسته آنها، کارکنان ناجا، کارکنان وظیفه، محصلان ن.م، و کسانی که به طور موقت در خدمت نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران هستند و طبق قوانین استخدامی ن.م، در مدت مزبور از اعضای نیروهای مسلح محسوب می‌شوند»، است.

ج) حد نصاب لازم برای تحقق عنوان "شورش" حداقل سه نفر می‌باشد. در صدر ماده تصریح شده که نظامیان زیر که تعداد آنان حداقل سه نفر باشد شورش کننده محسوب می‌شوند. قانون دادرسی و کیفر ارتش حد نصاب لازم را حداقل هشت نفر عنوان و برای مرتکبین مجازات اعدام تعیین کرده بود و در مواردی که تعداد مرتکبین به حد نصاب مزبور نمی‌رسید حسب مورد مجازات حبس دایم یا حبس جنایی درجه یک تا ده سال در نظر گرفته شده بود. قانون مجازات جرایم ن.م، سال ۷۱ نیز حد نصاب لازم را حداقل سه نفر پیش‌بینی کرده بود.

د) عنصر مادی جرم:

رکن مادی یا اقدامات و عملیات اجرایی بزه که حسب مورد به صورت فعل مادی مثبت یا ترک فعل محقق می‌شود، از سه قسمت تشکیل می‌گردد:

۱_ سرپیچی از اطاعت فرماندهان یا رؤسا با تبانی یا به صورت دسته جمعی:

۱_۱_ تبانی در لغت به معنای با هم سازش کردن و هم‌دست شدن برای اقدام به امری آمده است.^(۱۴)

منظور از تبانی در این ماده تصمیم یا توافق یا هماهنگی بین حداقل سه نفر جهت سرپیچی و نافرمانی از اطاعت فرماندهان یا رؤساست.

در مواد (۶۱۰) و (۶۱۱) قانون مجازات اسلامی، تبانی دو نفر یا بیشتر جهت ارتکاب جرم بر ضد امنیت داخلی یا خارجی یا علیه اعراض یا نفوس یا اموال مردم جرم تلقی شده است.

۱-۲: با عنایت به اینکه نتیجه تبانی جهت ارتکاب جرم معمولاً به صورت جرایم متشکل، سازمان یافته، شبکه‌ای و گروهی نمایان و آشکار می‌شود، بنابراین، تدبیر مقنن یا اتخاذ سیاست کیفری مبنی بر برخورد سریع و قاطع با تبانی‌کنندگان به‌خصوص در سازمان‌های نظامی و انتظامی که تحکیم مبانی نظم و انضباط نقش اساسی و بنیادی و زیرساختی را دارد کاملاً موجه و قابل پذیرش می‌باشد.

۱-۳: موضع اتخاذ شده از سوی نظام‌های کیفری مختلف راجع به مجازات کردن تبانی بین دو یا چند نفر برای ارتکاب جرم را می‌توان به سه دسته تقسیم کرد: برخی مانند "قانون عقوبات سوریه" و "قانون جزای هلند" تنها تبانی برای ارتکاب جرایم علیه امنیت را جرم شناخته‌اند و برخی مانند "قانون عقوبات مصر" و "قانون حقوق جزا" مصوب سال ۱۹۷۷ م، انگلستان، تبانی برای ارتکاب همه جرایم را واجد وصف مجرمانه دانسته‌اند و در نظام کیفری ایران برخورد بینابین پذیرفته شده است؛ و مطابق آن، هرچند تبانی برای ارتکاب همه جرایم واجد وصف مجرمانه تلقی گشته است، لیکن شرایط تحقق این جرم در صورتی که قصد ارتکاب جرایم علیه امنیت وجود داشته باشد سهل‌تر و مجازات آن بیشتر می‌باشد.^(۱۵)

۱-۴: اطاعت در لغت به معنای "فرمانبرداری" و سرپیچی نیز مقابل آن و به معنای "نافرمانی یا فرمانبرداری نکردن" است. در اصطلاح نظامی "اطاعت می‌شود" به معنای جواب صحیح به دستورات فرمانده مسئول برای این که به وی اطلاع داده شود که پیام دریافت و فهمیده شد و اجرا خواهد شد، آمده است.^(۱۶)

۱-۵: در بند "الف" تصریح شده نظامیان مسلحی که با "تبانی" یا "به‌صورت دسته جمعی" از اطاعت فرماندهان یا... .

باتوجه به صدر ماده، رعایت حد نصاب (حداقل سه نفر) برای تبانی یا اقدام دسته جمعی بدون تبانی ضروری است و تفاوت آن در این است که اقدام دسته جمعی ممکن است به صورت اتفاقی و بدون تبانی قبلی باشد؛ مثلاً در یک زمان واحد گروهی از نظامیان از اطاعت فرماندهی سرپیچی کنند.

۲) تعدی یا تجاوز به جان یا مال یا ناموس مردم یا اموال عمومی به صورت دسته جمعی.

۱-۲: تعدی یا تجاوز به جان یا مال یا ناموس مردم یا اموال عمومی باید در ارتباط با خدمت باشد تا مشمول مقررات ماده شود. البته بهتر بود مقتن از عبارت "حین خدمت یا در ارتباط با آن" استفاده می‌کرد، مانند مواد (۴۵)، (۴۷)، (۴۸)، (۵۰) و (۵۲) همین قانون.

۲-۲: "تعدی" در اصطلاح جزایی به معنای اخذ مال یا ایذا و آزار غیر بدون مجوز قانونی آمده است.^(۱۷)

۲-۳: چنانچه عمل مرتکبین منجر به قتل یا ضرب و جرح افراد یا جرایم ضد عفت و اخلاق عمومی شود، علاوه بر مجازات بزه شورش، حسب مورد به کیفر جرایم ارتكابی مزبور نیز محکوم می‌شوند.

۲-۴: اگر نتیجه تعدی یا تجاوز به اموال مردم جامع شرایط سرقت مستوجب حد باشد مرتکبین به حد سرقت نیز محکوم می‌شوند، لیکن اگر عمل مرتکبین در این مورد با سرقت تعزیری تطبیق داشته باشد به نظر می‌رسد موضوع مشمول مقررات تعدد معنوی گردد.

۲-۵: اموال عمومی اعم است از اموال نیروهای مسلح، وزارت‌خانه‌ها، مؤسسات و شرکت‌های دولتی، ادارات، سازمان‌ها، نهادها و مؤسسات عمومی غیردولتی، مؤسسات وابسته به سازمانهای مذکور، شوراها، شهرداری‌ها، بنیادها و به‌طور کلی اموالی که متعلق حق افراد و مؤسسات خصوصی نیست. البته با عنایت به اینکه در ماده هم به اموال مردم اشاره شده و هم به اموال دولتی، پس در این مورد ثمره عملی بر تمییز و تفکیک اموال خصوصی از اموال عمومی مترتب نیست.

۲-۶: حد نصاب مذکور در صدر ماده، یعنی "حداقل سه نفر" جهت تطبیق موضوع بند "ب" با عنوان شورش ضروری است.

۳ (اجتماع، تحصن و اعتصاب به منظور دستیابی به اهداف شخصی، صنفی و گروهی و یا به منظور بهره‌مندی از مزایا و امتیازات یا علیه تصمیمات قانونی مسئولان و نظایر آن.

۳-۱: مقررات بند "ج" تأسیس جزایی جدیدی است که در قانون دادرسی و کیفر ارتش و قانون مجازات جرایم ن.م، سال ۷۱ سابقه تقنینی نداشته است.

۳-۲: حد نصاب مذکور در صدر ماده، یعنی "حداقل سه نفر" جهت تحقق عناوین مذکور در بند "ج" ضروری می‌باشد.

۳-۳: با عنایت به اینکه قوام، اقتدار و صلابت نیروهای مسلح متکی به تحکیم مبانی نظم و انضباط می‌باشد. بنابراین، مقنن به منظور حفظ انتظام سازمانهای نظامی و انتظامی و حراست از این رکن بنیادی و اساسی، هرگونه اعمال و رفتاری از قبیل اجتماع، تحصن، اعتصاب و غیره را که به نحوی از انحا موجب اخلال در نظم یگان‌های نظامی و انتظامی می‌شود ممنوع و مرتکبین را مستوجب تعقیب کیفری دانسته است.

۳-۴: اعمال مذکور در بند "ج" «اجتماع، تحصن و اعتصاب» حصری نبوده و از باب تمثیل می‌باشد. عبارت "و یا به هر نحوی موجب اخلال در نظم شوند" مؤید این نظر است.

۳-۵: ارتكاب اعمال مذکور در بند "ج" در خارج از محل یگان نیز مشمول مقررات ماده می‌شود. به عبارت دیگر، تفاوتی نمی‌کند که اعمال مصرحه در بند "ج" یا نظایر آنها در یگان‌های نظامی و انتظامی صورت گیرد یا در خارج از محل یگان.

۳-۶: نیازی نیست که ثابت شود که اعمال مذکور در بند "ج" موجب اخلال در نظم شده است یاخیر؟ زیرا مقنن نتیجه مزبور، یعنی "اخلال در نظم" را مفروض دانسته است. ذکر عبارت "یا به هرنحوی موجب اخلال در نظم شوند." مؤید این برداشت می‌باشد.

۳-۷: در مواد (۱۳۲) و (۱۳۹) آیین‌نامه انضباطی ن.م، شکایت به صورت اجتماع یا دسته جمعی ممنوع دانسته شده است. ضمن اینکه برابر مقررات ماده (۱۳۶) آیین‌نامه موصوف «هر فرد از پرسنل نیروهای مسلح می‌تواند از اعمال و رفتار غیر قانونی فرماندهان، رؤسا، مدیران و سایر مقامات نسبت به خود، به‌طور کتبی یا شفاهی، با رعایت مقررات این فصل شکایت نماید.»

هـ) مسلح بودن یا نبودن مرتکبین اثری در تحقق بزه شورش ندارد، لیکن اگر مرتکبین غیرمسلح باشند از لحاظ مجازات مشمول مقررات بند "د" ماده می‌گردند.

و) نیازی نیست که همه مرتکبین جرایم مذکور در ماده، مسلح باشند حتی اگر یک نفر از آنان نیز در اقدام گروهی مسلح باشد کلیه افراد حسب مورد به مجازات‌های بندهای "الف"، "ب" و "ج" ماده (۳۳) محکوم خواهند شد.

ز) منظور از سلاح، اعم از سلاح گرم و سرد است. همچنین استفاده از سلاح نیز شرط تحقق بزه نیست، لکن اگر مرتکبین از سلاح نیز استفاده نمایند حسب مورد به مجازات جرایم ارتكابی ناشی از استفاده از سلاح نیز محکوم می‌گردند.

ادامه دارد

پی‌نوشت‌ها:

- ۱ _ فرهنگ فارسی عمید.
- ۲ _ فرهنگ فارسی عمید.
- ۳- جعفری لنگرودی، دکتر محمدجعفر، ترمینولوژی حقوق.
- ۴- فرهنگ واژه‌های نظامی، سرتیپ ستاد محمود رستمی.
- ۵- فرهنگ واژه‌های نظامی، سرتیپ ستاد محمود رستمی.
- ۶- فرهنگ واژه‌های نظامی، سرتیپ ستاد محمود رستمی.
- ۷- فرهنگ واژه‌های نظامی، سرتیپ ستاد محمود رستمی.
- ۸- مواد (۶۶) و (۶۷) آیین‌نامه انضباطی ن.م.
- ۹- انواع اسلحه سرد جنگی موضوع تبصره "۲" ماده (۱) قانون تشدید مجازات قاچاق اسلحه و.....
- ۱۰- فرهنگ واژه‌های نظامی، سرتیپ ستاد محمود رستمی.
- ۱۱- فرهنگ واژه‌های نظامی، سرتیپ ستاد محمود رستمی.
- ۱۲- ماده (۶۸) آیین‌نامه انضباطی ن.م.
- ۱۳ _ فرهنگ فارسی عمید.
- ۱۴ _ فرهنگ فارسی عمید.
- ۱۵ _ میر محمدصادقی، دکتر حسین، جرایم علیه امنیت و آسایش عمومی.

- ۱۶_ فرهنگ واژه‌های نظامی، سرتیپ ستاد محمود رستمی.
- ۱۷_ جعفری لنگرودی، دکتر محمدجعفر، ترمینولوژی حقوق.